

לשם שינוי פועלת ליישום מיטבי של התכנית
'התפתחות אישית ומעורבות חברתית' בקרב תלמידים עם מוגבלות.

מאפייני לקויות והנגשות נפוצות

אדם עם מוגבלות- "אדם עם לקות פיזית, נפשית או שכלית, לרבות קוגניטיבית, קבועה או זמנית, אשר בשלה מוגבל תפקודו באופן מהותי בתחום אחד או יותר מתחומי החיים העיקריים."

(סעיף 5 לחוק שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות)

במסמך זה מפורטות הנגשות נפוצות לכל סוג לקות, אולם אותה לקות תתאפיין שונה אצל כל אחד. על כן ההנגשה הטובה ביותר תהיה בהתאמה ליכולות והמאפיינים האישיים של כל בן/בת נוער, לאחר בחינת רמת התפקוד. במידת הצורך, רצוי להתייעץ באנשי מקצוע שדוגמת מומחיות תחום מהמתי"א.

הנחיות להתאמות - ליצירת הזדמנויות למעורבות והתנדבות משמעותית לבני נוער עם מוגבלות.

מוגבלות שכלית התפתחותית

ההגדרה המוסכמת בעולם המערבי של מוגבלות שכלית היא של האגודה האמריקאית למוגבלות שכלית התפתחותית (AAIDD): "מוגבלות שכלית מתאפיינת במוגבלות משמעותית בתפקוד השכלי ובהתנהגות המסתגלת, כפי שהן באות לידי ביטוי במיומנויות הסתגלותיות תפיסתיות, חברתיות ומעשיות. מוגבלות זו מתחילה לפני גיל 18" (Luckasson et al., 2002). הגדרה זו מתבססת על שלושה קריטריונים, אשר לקביעת האבחנה חייבים להתקיים במקביל (DSM- V):

1. קושי משמעותי בתפקודים אינטלקטואלים כגון: חשיבה, פתרון בעיות, תכנון, חשיבה מופשטת, שיפוט, לימוד אקדמי ולמידה מניסיון.
2. קשיים בתפקודים מסתגלים (אדפטיביים) המובילים לחוסר יכולת לעמוד בסטנדרטים התפתחותיים, חברתיים ותרבותיים כדי להגיע לעצמאות אישית ואחריות חברתית. ללא תמיכה שוטפת עלולים הקשיים ההסתגלותיים להגביל את התפקוד בפעילויות יום-יומיות כגון: תקשורת, השתתפות חברתית ועצמאות אישית בסביבות השונות (בית, בית-ספר, עבודה וקהילה).
3. הקשיים האינטלקטואליים וההסתגלותיים מאותרים במהלך תקופת ההתפתחות ועד גיל 18. רמת התפקוד (הכוללת את התחום התפיסתי, החברתי והמעשי), הצורך בתמיכה ובהתאמות בקרב אנשים עם מוגבלות שכלית התפתחותית שונים בין אדם לאדם ונעים על רצף.

דגשים והנגשות- דרכי הוראה מותאמות

- ♥ פיתוח והרחבה של יכולות התקשורת של התלמיד
 (ראו: [פיתוח מיומנויות תקשורת בקרב תלמידים עם צרכים מורכבים: מדיניות, הנחיות, נהלים ועקרונות עבודה](#), משרד החינוך, תשע"ז)
  - ♥ התאמת המסר המילולי המופנה אל התלמיד לרמת ההבנה שלו, תוך התייחסות לכללי ההנגשה הקוגניטיבית
 (ראו: [הנגשה לשונית לאנשים עם מוגבלות שכלית- חוברת הנחיות](#))
  - ♥ דרכי הוראה: למידה ספירלית, מדורגת, מובנית ורב חושית
  - ♥ אמצעי הוראה: למידה משמעותית, מכבדת וחוייתית
  - ♥ תוכני ההוראה - הלימה מרבית לתכניות הלימודים בחינוך הרגיל ובחינוך המיוחד, תוך ביצוע התאמות, שינויים וחלופות בהתאם למאפייני התפקוד של התלמיד
  - ♥ הוראה המכוונת לפיתוח תהליכי חשיבה: העברה, הכללה ויישום הידע בסביבות משתנות.
  - ♥ מתן זמן לתגובה.
  - ♥ הפיכת חומר ממופשט לקונקרטי ככל שניתן.
- להרחבה ראו: [עקרונות בהוראת תלמידים עם מוגבלות שכלית התפתחותית](#), משרד החינוך, תשע"ו

תסמונות הקשת האוטיסטית (PDD, PDD-NOS, ASD)

תסמונות אלה מוכרות גם בשמות: הספקטרום האוטיסטי, ספקטרום האוטיזם וקשת האוטיזם. באוטיזם נפגעת היכולת לעבד מידע המגיע מן החושים, מה שגורם לקושי בהבנת העולם הסובב ומשפיע על שני תחומים מרכזיים בהתפתחות: על התקשורת החברתית ועל התנהגות ותחומי ענין מצומצמים.

בני נוער על הספקטרום האוטיסטי מתקשים ליצור קשר עם הזולת או לשתף פעולה, מעדיפים שיגרה קבועה ומוכרת, עשויים להתקשות בהבנה של בדיחות, סלנג, רמזים וציניות ובדרך כלל מפרשים את הנאמר כפי שהוא, באופן קונקרטי ופשוט.

לעיתים אנשים על הספקטרום יחוו קושי בוויסות חושי. לחלקם סף גירוי נמוך, כך שהם רגישים למגע, לצליל וכדומה. לאחרים סף גירוי גבוה והם זקוקים להרבה גירויים על מנת להגיב. הקושי בוויסות החושי עלול לגרום למצוקה ולעורר תגובות שונות.

בקצה הגבוה של הקשת האוטיסטית, בעלי יכולות קוגניטיביות גבוהות, אשר עם זאת יחוו קושי בהתאמת ההתנהגות למצב החברתי שנמצאים בו, וקושי בבחירת הדבר המתאים לומר. לרוב הם מתעניינים ומכירים לעומק נושא מסוים. טון הדיבור, גובה הצליל, האינטונציה וסטף הדיבור נשמעים לעיתים כבלתי "רגילים". למרות רצונם העז בחברה, הם עלולים למצוא את עצמם מבודדים, בעיקר כי נתפשים כמחרים בעיני החברה הסובבת.

דגשים והנגשות

- עקביות במקום המפגש ובמבנה הפעילות. מומלץ לכלול מעין טקס קבוע לפתיחת הפעילות ולסיומה (בדיקת נוכחות, עדכונים ומשימות, סיכום וכדומה).
- לפני מתן הוראה, כדאי לפנות לפעיל בשמו ולומר באופן ברור אם עומד לשאול אותו שאלה, להציע לו משימה או לבקש בקשה.
- מתן הוראות ישירות וברורות, תוך שימוש בתמונות הממחישות את הנאמר.
- התאמת התפקיד ליכולות הקוגניטיביות הספציפיות של כל תלמיד.

לקות שמיעה

הגדרה: לקות בשמיעה היא פגיעה בתפקוד התקין של מערכת השמע. הפגיעה תיתכן במקום אחד או במספר מקומות לאורך מסלול השמע - מהאפרכסת עד לקליפת המוח השמיעתית.

לסוג הלקות יש השלכות על תפקוד השמיעה של הילד ועל תהליך השיקום. בדרך כלל ככל שרמת הליקוי חמורה יותר, כך ניכרות השלכות רבות יותר על תפקוד הילד.

הבחנה בין כבדות שמיעה לחירשות

נהוג להבחין בין כבדות שמיעה לחירשות בכמה אופנים:

- הגדרה אודיולוגית - חומרת הלקות נקבעת עפ"י רמת הירידה בשמיעה: קלה, בינונית, בינונית חמורה, חמורה ועמוקה. ההבחנה בין כבדי שמיעה לחירשים נעשית על פי חומרת הלקות, כך שהמונח "כבדי שמיעה" מתייחס לבעלי לקות שמיעה קלה עד חמורה, ואילו המונח "חירשים" מתייחס לבעלי ירידה חמורה- עמוקה בשמיעה.
- הגדרה תפקודית - הבחנה המבוססת על מידת השימוש בחוש השמיעה לצורך פיתוח שפה מדוברת ושימוש בה. כבדי השמיעה נשענים על תקשורת דבורה, ולעומתם חירשים נשענים בעיקר על שפת הסימנים.
- הגדרה חברתית-תרבותית - הבחנה המבוססת על זהותו של האדם ואינה תלויה בהגדרה האודיולוגית. כבדי שמיעה בוחרים לשייך עצמם ל"עולם השומעים", ותקשורתם העיקרית היא התקשורת המדוברת, ואילו חירשים בוחרים לשייך עצמם ל"עולם החירשים", ותקשורתם העיקרית היא באמצעות שפת הסימנים, והם רואים את עצמם כחלק מתרבות החירשים.

השלכות הלקות

- שמיעה תקינה מאפשרת התפתחות תקשורת, שפה ודיבור תוך כדי הבניית משמעות לעולם הסובב אותנו באופן טבעי מהגיל הרך. ללקות בשמיעה עשויות להיות השלכות נרחבות על התפתחות הילד ותפקודו. ייתכן שיתעוררו קשיים באיכות התקשורת עם הסביבה, בתהליך התפתחות השפה הדבורה, במובנות הדיבור, ביכולת קליטת המידע ובביסוס ידע עולם, בהישגים לימודיים, בפיתוח כישורים חברתיים, בהתפתחות רגשית ובביסוס דימוי עצמי חיובי.
- קיימת שונות רבה בתפקודם הלימודי והחברתי של ילדים כבדי שמיעה וחירשים. תפקודם מושפע מגורמים רבים ובהם סיבת הלקות, גיל התרחשות הלקות (לפני רכישת השפה או אחריה),

חומרת הלקות ואפיוניה, קיומן של בעיות נוספות, עקביות השימוש בעזרי השמיעה, גיל תחילת השיקום השמיעתי והטיפול החינוכי ועקביותם ושיתוף פעולה בין המסגרות המטפלות לבין משפחתו של הילד.

יש לזכור שלקות השמיעה סמויה ואינה ניכרת לעין ולכן חשוב להקפיד על כללי השיח

ועל התנאים המיטביים לתקשורת:

- חשוב להקפיד על סביבה שקטה. מומלץ להימנע משיחה על רקע רעשי רקע.
  - חשוב שפניך יהיו תמיד באור.
  - כדי להסב את תשומת ליבו של אדם חירש שאינו בקשר עין עמך יש לטפוח על כתפו.
  - דבר פנים אל פנים ושמור על קשר עין רציף.
  - דבר אל התלמיד כשפניך גלויות, אל תוריד / תסתיר את פניך במהלך השיחה מאחר שהתלמיד נעזר בקריאת שפתיים.
  - דבר באופן ברור, בקול רגיל ובקצב טבעי, אל תשתמש במימיקות מוגזמות.
  - שים לב: שימוש בקול רם או צעקה אינם מסייעים להבנת הנאמר ואף עלולים לגרום לתלמיד אי נוחות עד כאב.
  - בשיח עם מספר דוברים הקפד לוודא שהתלמיד שם לב למעבר בין הדוברים, ושלא יתקיים שיח מקביל (דובר אחד בכל פעם).
  - במידה ולא הובנת, חזור על דבריך בדרך מעט שונה.
  - כדי למנוע אי-הבנות, וודא כי הבנת והובנת כראוי.
  - במקרה ויש קושי בתקשורת ניתן להיעזר בשפה הכתובה.
  - צחק כאוות נפשך, אך הסבר מדוע אתה צוחק.
  - במידה ומתלווה אל התלמיד המסמן בשפת הסימנים מתורגמן - הסתכל ישירות אל התלמיד ולא אל המתורגמן. דבר אליו ולא עליו.
  - במידה והתלמיד מבקש ממך להשתמש בעזר השמיעה מסוג F.M (בזמן הרצאה, במצבי רעש ובשיח רב דוברים), הקפד להשתמש במכשיר בהתאם להנחיות.
- קישור לסרטון:** 5 כללים לתקשורת עם אדם כבד שמיעה וחירש

הערות מקדימות:

- כל תלמיד הוא יחיד ומיוחד, לכן יש לקיים עמו שיחה על שיטת התקשורת המועדפת עליו, לברר מה התנאים הנחוצים לו כדי לקיים תקשורת מוצלחת ולהיטיב את שילובו בפעילות.
- בשיחה זו ברר עם התלמיד כיצד הוא מעוניין להציג עצמו, את הלקות בשמיעתו ואת צרכיו. זו הזדמנות משמעותית וחשוב לאפשר לו לסגור על עצמו בדרך המתאימה לו.

-חשוב שיהיה קשר עם אדם קבוע מביה"ס שילווה את התלמיד לאורך תקופת ההתנדבות.

לקות ראייה

לקות ראייה מתבטאת באובדן חלקי (לקות ראייה) או מלא (עיוורון) של יכולת הראייה. לקות ראייה או ראייה ירודה משמעותה מגבלה בראייה, שאינה ניתנת לתיקון ע"י משקפיים או עדשות מגע, למצב של ראייה תקינה.

לקות הראייה יכולה לבוא לידי ביטוי בקושי בחדות הראייה ו/או שדה ראייה.

דגשים והנגשות

- ♥ חשוב לערוך סיור מקדים במוקד הפעילות, בעיקר כאשר מדובר במקום חדש.
- ♥ יש להקפיד על מיקום קבוע של הפעילות ושל כל הרהיטים והציוד אשר בחלל הפעילות.
- ♥ יש לזהות מקומות מסוכנים (מדרגות, רצפות חלקות, דלתות פתוחות למחיצה ועוד) ולסמן אותם בצורה מותאמת כגון צביעה בצהוב. וכן יש לפנות את מוקדי הפעילות מחפצים חדים או נמוכים שניתן להיתקל בהם.
- ♥ יש לתחום את גבולות אזור הפעילות בצורה אחידה ועקבית. מומלץ להשתלמש בשטיחים או מזרונים מרופדים.
- ♥ יש לבצע את הפעילות באזורים מוארים היטב.
- ♥ יש להרבות בהסברים מילוליים ושימוש בהמחשות המשלבות מישוש, שמיעה וריח.
- ♥ ניתן להיעזר בהנחיה ידנית, החזקה בכף יד, בכתף או במרפק בהתאם לצורך.
- ♥ במידה ויש שימוש במידע כתוב, להקפיד על כתב בהתאם לצרכי התלמיד מבחינת גודל, קונטרסט, רווח.
- ♥ יש להתריע בקול לפני כניסה למרחב האישי, למשל לצורך מסירת חפץ.

שימו לב - מכיוון שמגוון לקויות הראייה רחב מאוד, ומכיוון שתפקוד כל תלמיד עם לקות ראייה הינו שונה, חשוב ביותר לפנות אל המורה התומכת של התלמיד על מנת לקבל הדגשים המותאמים לצורכי התלמיד.

לקוויות מוטוריות - נכות פיזית

קיימים גורמים רבים ללקוויות מוטוריות: מחלות שריר, מחלות עצב-שריר, תאונות, מחלות ניווניות פגיעות עצביות היקפיות או מרכזיות. שיתוק מוחין (C.P) נחשב לגורם העיקרי למגבלה פיזית אצל ילדים.

שיתוק מוחין הוא מתאר קבוצה של הפרעות בהתפתחות של תנועה ויציבה, הגורמות להגבלות בתפקוד. הגבלות אלו מיוחסות לנזק לא מתקדם, שהתרחש במוח המתפתח של העובר או התינוק. ההפרעות המוטוריות בשיתוק מוחי מלוות על פי רוב בפגיעה בתחושה, בקוגניציה, בתקשורת, בתפיסה, באפילפסיה ובבעיות שריר-שלד משניות (הגדרה בינלאומית לCP). ההפרעות נוצרות בעקבות נזק לאזורי המח האחראים על התפקוד המוטורי, למשל וכתוצאה מכך תיתכן פגיעה בגפיים.

ילדים ובני נוער עם לקות מוטורית עשויים להתנייד עם או בלי אביזרי עזר לניידות כגון קביים, הליכונים או כסאות גלגלים דיניים או ממונעים.

תפקודים נוספים העשויים להיפגע הם תפקודי ידיים או היכולת לדבר, לאכול עצמאית או לתקשר עם הזולת. לשם כך ייעזר הילד באביזרי עזר שישפרו את תפקודיו התקשורתיים.

דגשים והנגשות

קבלת מידע מוקדם על בן/בת הנוער מבחינת יכולות תפקודיות, ניידות, עזרים, ליווי ותמיכה הדרושה לכל אדם ובפעילויות השונות בחיי היום יום.

הנגשה פיזית של חלל הפעילות, המאפשרת רצף של נגישות, החל מההגעה למקום, שההייה ועד לעזיבה.

הנגשה פיזית מתייחסת ל: דרכי גישה בכניסה ובתוך אתר הפעילות, גודל פתחים (דלתות), שילוט וסימון, הסרת מכשולים לסוגיו, ריהוט מותאם (כסא עם תמיכות או משנה גבוה, שולחן משנה גובה ועוד), שירותים נגישים, מנוף לסיוע במעברים, כסא שירותים מיוחד, ועוד.

לפירוט ומרכיבים נוספים של נגישות פיזית באתר [נגישות ישראל](#).

מומלץ לפנות למורשה נגישות מת"ס (מבנים תשתיות וסביבה) או מורשה נגישות השירות ברשות המקומית לבקשת סיוע בתכנון ההנגשה.

לקות למידה רב בעייתית

הגדרה הפרעת למידה ספציפית - לקוויות למידה הפרעה נורו-התפתחותית המתאפיינת בקשיים בלמידה ובשימוש במיומנויות אקדמיות, כמו הפרעה בקריאה, כתיבה, או בחשבון. המיומנויות האקדמיות המושפעות מההפרעה נמצאות באופן ניכר ומדיד מתחת למצופה לגילו, לרמת השכלתו ולרמת המשכל של התלמיד, וגורמות להפרעה משמעותית בתפקודו.

ההפרעה מוגדרת כאשר היא נמשכת חצי שנה לפחות, למרות התערבות אקדמית וטיפולית מותאמת. הפרעה זו אינה חולפת אלא מלווה את האדם לאורך כל חייו באופנים שונים וברמות תפקוד שונות. ניתן לסווג את דרגות החומרה של ההפרעה – קלה, בינונית וחמורה. לקוויות למידה מתאפיינות בהטרוגניות והן משפיעות על מגוון מיומנויות למידה ותפקודים נוספים כולל תפקודים רגשיים, התנהגותיים וחברתיים.

- לעיתים להפרעת למידה ישנה תחלואה נלווית.
- לאדם יכולה להיות יותר מהפרעה אחת.
- חסכים בשפה, הוראה לא מותאמת ובעיות פסיכוסוציאליות שונות, לא יוסברו ולא יאופיינו כהפרעת למידה.

הקשיים יכולים לבוא לידי ביטוי באימפולסיביות, אי-שקט, קשיי ארגון ותכנון, ביצוע איטי ועוד. כמו כן, בעיות רגשיות עלולות להתפתח עקב כישלונות חוזרים ותחושת חוסר אונים, המובילים להתפתחות דימוי עצמי נמוך וחרדות. בחלק מהמקרים קיים גם קושי ביצירת קשרים חברתיים שיגרום לבדידות ודחיה חברתית. ביטויים קוגניטיביים כוללים: לקות בתפיסה חזותית או שמיעתית, קושי בהתמצאות במרחב ובזמן, לקות בתחום השפתי, לקות בזיכרון לטווח קצר או ארוך ועוד.

דגשים והנגשות

- 🌸 הקפדה על הטרמה- הכנה מראש, בעיקר לקראת שינויים.
- 🌸 קביעת קוד מוסכם, אותו י/תסמן בן/בת הנוער במקרה של חוסר הבנה או כאשר יש צורך בתיווך נוסף.
- 🌸 בחירת חלל המכיל כמה שפחות גירויים (על הקירות, על התקרה, על הרצפה, בריהוט וכדומה).
- 🌸 חלוקת המשימות לשלבים והנחיית כל שלב בצורה פשוטה, ישירה וברורה.
- 🌸 שימוש נרחב בהמחשות (למשל תמונות, הדגמות).
- 🌸 בסיום הדברים לוודא הבנה.
- 🌸 עדיפה פעילות מומעטת משתתפים.

הפרעות נפשיות

הפרעות נפשיות כוללות מצוקות נפשיות והפרעות פסיכיאטריות, אשר עשויות להשפיע בצורה משמעותית על התפקוד ומתבטאות בדפוס התנהגותי או חשיבתי השונה מהנורמה. יש להבחין בין מצוקה נפשית זמנית, העשויה ללוות מצבי חיים כגון משברים הקשורים בהתבגרות, לבין הפרעה פסיכיאטרית מאובחנת, למשל דיכאון, חרדה והפרעה כפייתית. מעבר לתסמינים של ההפרעה הנפשית, על בני הנוער להתמודד גם עם הסטיגמות והחששות המלווים אותה.

דגשים והנגשות

קבלת הנחיות בנוגע לרגישויות מיוחדות, התנהגויות הדורשות תגובה או דיווח והתאמות הנדרשות.

גמישות בנוגע לצרכים המשתנים של בן/בת הנוער.

מגוון הביטויים של הפרעות הנפש מקשה על הכללת הנגשות.

מקורות:

1. המדריך לשילוב ילדים ונוער עם מוגבלות בתנועות הנוער, תשע"ו 2015, [התכנית להשתלבות ילדים ונוער עם מוגבלות בתנועות הנוער](#) בשותפות מועצת תנועות הנוער, ג'וינט אשלים, משרד החינוך, משרד הרווחה, המוסד לביטוח הלאומי וקרן שלם.
2. ערכת מנחה בנושא איתור ילדים, צעירים ובוגרים עם מוגבלות במצבי סיכון, הופקה במסגרת תכנית 'מצוף' בשותפות של ג'וינט- אשלים, משרד הרווחה, משרד החינוך, משרד הבריאות, קרן שלם ואל"י- האגודה להגנת הילד.
3. חוברת ילדים ובני-נוער עם הפרעות נפשיות: זכויות ושירותים במערכות הבריאות, הרווחה והחינוך, יוני 2013, הכנסת, מרכז המחקר והמידע.
4. פורטל הורים לילדים עם צרכים מיוחדים, משרד החינוך- [קישור לפורטל](#)